MADANIY-OMMAVIY TOMOSHALARNI SAHNALASHTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Temur Rashidov – *professor*
“Estrada va ommaviy tomoshalar san’ati” kafedrasi mudiri
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti

Tayanch so‘zlar: madaniy-ommaviy tomoshalar, sahnalashtirish, rejissyorlik mahorati, estetik did, bayram tadbirlari, konsert dasturi, xalq sayillari, teatr unsurlari, texnik vositalar.

Ключевые слова: культурно-массовые представления, постановка, режиссерское мастерство, эстетический вкус, праздничные мероприятия, концертная программа, народные гуляния, элементы театра, технические средства.

Key words: cultural and mass performances, staging, directorial skills, aesthetic taste, festive events, concert program, folk festivities, theater elements, technical means.

KIRISH. Bugungi globallashuv jarayonida san’at va madaniyat xalqlarning o‘ziga xosligi va milliy qadriyatlarini saqlab qolish, targ‘ib etish hamda ommaga yetkazishda muhim vositaga aylanmoqda. Shu nuqtai nazardan, madaniy-ommaviy tomoshalar ya’ni teatrlashtirilgan tomoshalar, bayramlar, festivallar, konsert dasturlari, xalq sayillari, tantanali marosimlar keng jamoatchilikni qamrab oluvchi, estetik va tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘lgan ommaviy madaniy hodisalardir. Bunday tomoshalar orqali nafaqat san’at asarlari namoyish etiladi, balki milliy ruh, an’ana va tarixiy xotira ham o‘z ifodasini topadi. Madaniy-ommaviy tadbirlarni sahnalashtirish o‘ziga xos murakkab jarayondir. Unda san’atning turli yo‘nalishlari teatr, musiqa, raqs, xalq og‘zaki ijodi va zamonaviy texnologiyalar uyg‘unlashadi. Bu esa rejissyor, ssenariy muallifi, sahna bezakchilari va boshqa ijodiy guruh a’zolaridan yuksak ijodkorlik, estetik did va zamonaviy uslublarni qo‘llay olishni talab qiladi. Ayniqsa, tomoshaning g‘oyaviy mazmuni, sahnaviy dinamikasi, tomoshabin bilan bevosita muloqoti kabi jihatlar sahnalashtirishda alohida e’tibor talab etadi.

Shu bois mazkur mavzuni o‘rganish madaniyatshunoslik, teatrshunoslik va sahna san’ati yo‘nalishlari uchun nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotda madaniy-ommaviy tomoshalarning sahnalashtirishdagi o‘ziga xos xususiyatlari, ular orqali yetkazilayotgan g‘oya va estetik tushunchalar, tomoshabin bilan aloqa vositalari tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI. Mustaqillik davrida asrlar davomida shakllangan xalq bayramlarini qayta tiklash va ommaviy tarzda nishonlashga alohida e’tibor qaratildi. Omaviy xalq bayramlari teatrlashtirilgan tomoshalar timsolida yangicha mazmun kasb etmoqda. O‘gan qisqa vaqt mobaynida bu sohada o‘ziga xos tajriba to‘plandi va bayramlar bilan bog‘liq yangi san’at turib dunyoga keldi. Bu keng miqyosda nishonaladigan, maxsus ssenariyga ega teatrlashtirilgan uslubi asosida tashkil etiladigan madaniy-ommaviy tomoshalardir.

Tadbirlarda va ularda foydalanilayotgan sahna ko‘rinishlarida monologlardan foydalanishning ahamiyati katta. Negaki monolog epik yoki lirik qahramon hayotining bir parchasi sifatida harakatni bir muddat to‘xtatib, tomoshabinni mulohaza yuritishga chorlaydi. Ba’zan monolog sahna ko‘rinishlaridagi harakat bilan bog‘liq bo‘lmagan mavzular bo‘yicha mavhum mulohazlarni bildiradi va bu bilan tomoshabinga murojaat etadi. Aristotel o‘zining “Poetika” asarida monologni dramaning muhim tarkibiy qismlaridan biri deb atagan. Ya’ni sahna tomoshalari qahramonlarining tomoshabinga yaqinligi alohida harakat muhitini yaratadi – tomoshabin aytilayotgan nutqning bevosita manziliga aylanadi[1].

Ko‘proq hissiy ta’sirga erishish uchun monologlar romantik tragediyalarga kiritiladi. Qisqa qilib aytganda, dramaning asosiy mazmuni personajlarning ruhiy harakati bo‘lib, u monologlar orqali ochib beriladi.

Madaniyat xalqning turmush tarzi, qadriyatlari va an’analarining majmuidir. Milliy bayramlar esa madaniyatning ajralmas qismi hisoblanib, ular xalqning tarixiy merosini saqlab qolish, yosh avlodga yetkazish va madaniy merosni boyitishda muhim rol o‘ynaydi. Madaniy merosni saqlash orqali xalqning qadimiy an’analari kelajak avlodlarga yetkaziladi. Milliy san’at rivojiga turtki bo‘ladigan eng asosiy omil zamon va texnikaning shiddat bilan rivojlanayotganligidir.

O‘zgarishlarga qaramay, moddiy merosimizga bo‘lgan hurmat e’tibor ko‘paysa ko‘paydi, ammo kamaymadi. Aytish joizki, bayramlarimiz nafaqat yaxshi kayfiyat bag‘ishlaydi, o‘sib kelayotgan yoshlar ongida milliy g‘ururni ham shakllantirmoqda. Bayramlar jamiyat hayotida muhim rol o‘ynaydi. Ular

jamiyatni birlashtirish bilan bir qatorda, xalqning milliy o‘ziga xosligini mustahkamlab, ijtimoiy faolligini oshiradi. Bayramlar jamoaviy birlikni ta’minlash bilan bir qatorda, turli yoshdagi insonlar, turli kasb vakillarining bir oraga kelishlariga zamin yaratadi.

MUNOZARA. Professor E.V.Sokolov bayramlarning ahamiyati haqida quyidagilarni yozadi: “Bayramning ijtimoiy-siyosiy va madaniy ahamiyati shu bilan belgilanadiki, u muhim an’analarni qo‘llab, insoniyat madaniyatining yutuqlarini mustahkamlaydi[2]”. Darhaqiqat, bayramlar millatning, jamiyatning moddiy va madaniy sohalaridagi eng yaxshi tomonlarini ko‘rsatib beradi. Bayram ko‘p tomonli ijtimoiy hodisa bo‘lib, har bir insonni, jamiyatning hayotini namoyon qiladigan o‘ziga xoslikdir. Uning butun dunyo xalqlari orasida keng yoyilganligidan, bayramlarning inson va jamiyat uchun hech qanday narsaga almashtirib bo‘lmaydigan bebaho boylik ekanligiga ishonch hosil qila olamiz. “Bayram jamiyat hayotining organik bo‘lagi bo‘lib, shu bilan bir qatorda, har bir insonning hayoti va faoliyatini tenglashtirib, omma erkin hayot faoliyatining markaziga aylanib, alohida olingan shaxsning emotsional tarangligini oluvchi razryad funksiyasini bajaradi” [3]. Bayramlar insonlar hayotining ajralmas qismi bo‘lib, ular nafaqat madaniy va milliy qadriyatlarning ifodasi, balki jamiyatda birlik va birdamlikni mustahkamlovchi omildir. Yuqoridagi fikrga ko‘ra, bayramlar nafaqat shaxsiy hayotda, balki jamiyat miqyosida ham muhim ahamiyatga ega. Chunki ular insonlarning hayotini ma’lum bir ritmga solib, jamiyatdagi faoliyatni muvozanatlashtiradi. Shuningdek, bayramlarning psixologik jihatdan ham ahamiyati katta. Ular odamlarning hissiy holatini yengillashtiruvchi omil bo‘lib, kundalik hayotdagi zo‘riqish va tashvishlarni unutishga yordam beradi.

Shu bois bayramlar nafaqat hordiq chiqarish, balki insonlarning ichki kechinmalarini tartibga soluvchi vosita sifatida ham xizmat qiladi. Bu jarayonda bayramning ommaviyligi, unda turli qatlam vakillarining ishtirok etishi, ijtimoiy tenglik tuyg‘usini shakllantirishga ham xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, bayramlar inson hayoti va jamiyat taraqqiyotida muhim rol o‘ynaydi. Ular insonlarni birlashtirib, ijtimoiy hayotga yangicha ruh bag‘ishlaydi hamda shaxsiy va ommaviy faollikning uyg‘unlashuviga xizmat qiladi. Shu bois bayramlar madaniy meros sifatida doimo qadrlanib kelingan va kelajakda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmaydi.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, madaniy-ommaviy tomoshalarni sahnalashtirish san’ati – bu keng jamoatchilik e’tiboriga mo‘ljallangan, mazmunan boy va badiiy jihatdan mukammal sahna asarlarini yaratish jarayonidir. Bu jarayon rejissyorlik mahorati, sahna dramaturgiyasi, texnik vositalardan foydalanish, musiqiy va raqs elementlarini uyg‘unlashtirish kabi ko‘plab ijodiy komponentlarni o‘z ichiga oladi. Ayniqsa, tomoshaning mavzusi va g‘oyasiga mos, zamon ruhini aks ettiruvchi sahnalashtirish usullarini tanlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Madaniy-ommaviy tadbirlar orqali xalqning estetik didi, tarixiy xotirasi, milliy an’analarga bo‘lgan e’tibori shakllanadi va mustahkamlanadi. Ular keng ommani birlashtiruvchi, ma’naviy tarbiya beruvchi va ijtimoiy faollikni oshiruvchi vosita bo‘lib xizmat qiladi. Shuning uchun bunday tadbirlarni sahnalashtirishda badiiylik, funksionallik va tomoshabin bilan bevosita aloqani ta’minlash ustuvor vazifadir. Mazkur mavzuni chuqur o‘rganish madaniyat va san’at sohasidagi mutaxassislar uchun muhim nazariy hamda amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi, sahnalashtirish jarayonining yanada samarali va ta’sirchan bo‘lishiga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. M.X.Raxmonova. “Ssenariynavislik va madaniy ommaviy tadbirlarni tashkil etish”. “Nasaf”. NMIU 2021. 43-bet.
2. Соколов Э.В. Свободное время и культура досуга. - Л.: 1977, с.84-88.
3. Qoraboyev U. O‘zbek xalqi bayramlari. - T.: “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2002. 262 b.

REZYUME. Mazkur maqolada madaniy-ommaviy tomoshalarni sahnalashtirish jarayonining o‘ziga xos xususiyatlari, bosqichlari va san’atkorlik yondashuvlari yoritilgan. Bayramlar, konsertlar, festivallar kabi keng ommani qamrab oluvchi tadbirlarni sahnalashtirishda rejissyorlik mahorati, sahna kompozitsiyasi, texnik vositalardan foydalanish va estetik did muhim rol o‘ynaydi. Tadqiqotda tomoshalarning g‘oyaviy mazmuni, sahna ifodasi va tomoshabin bilan interaktiv aloqasi tahlil qilinib, bu jarayonda teatr, musiqa, raqs va zamonaviy texnologiyalarning uyg‘unligi ko‘rsatilgan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье освещены особенности, этапы и художественные подходы к процессу постановки культурно-массовых зрелищ. Режиссерское мастерство, сценическая композиция, использование технических средств и эстетический вкус играют важную роль в

постановке мероприятий, охватывающих широкую публику, таких как праздники, концерты и фестивали. В исследовании проанализированы идейное содержание представлений, сценическое выражение и интерактивная связь со зрителем, показано сочетание театра, музыки, танца и современных технологий в этом процессе.

SUMMARY. This article explores the characteristics, stages, and artistic approaches to the production of cultural and mass performances. Directing skills, stage composition, the use of technical means, and aesthetic taste play a significant role in staging events that reach a wide audience, such as holidays, concerts, and festivals. The study analyzed the ideological content of performances, stage expression, and interactive connection with the audience, showing the combination of theater, music, dance, and modern technologies in this process.

REJISSURANING TA’LIM TIZIMIDAGI O‘RNI VA AHAMIYATI

Utepbergenov Ajiniyaz Ayapbergen ulı – *rejissura san’ati kafedrasi o‘qituvchisi*
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti Nukus filiali

Tayanch so‘zlar: rejissura, ta’lim tizimi, teatr san’ati, kino san’ati, ijodiy jarayon, texnologiyalar, tashkilotchilik ko‘nikmalari.

Ключевые слова: режиссура, система образования, театральное искусство, киноискусство, творческий процесс, технологии, организаторские навыки.

Key words: directing, education system, theatrical art, cinematic art, creative process, technologies, organizational skills.

Rejissura san’ati – bu teatr, kino, televideniye va boshqa sahna san’atlarining markaziy bo‘limlaridan biri bo‘lib, uning asosiy vazifasi ijodiy jarayonlarni boshqarish, sahnada yoki ekranda asarning to‘liq va mazmunan chuqur ifodasini ta’minlashdir. Rejissura san’ati teatr, kino, televideniye kabi ko‘plab sahna san’atlarining ajralmas qismi hisoblanadi. Bu san’at turi ijodiy jarayonlarni boshqarish, har bir sahna, har bir aktyor harakatini aniq va maqsadga muvofiq yo‘naltirishga qaratilgan. Rejissura ta’lim tizimida ham muhim o‘rin tutadi, chunki u nafaqat ijodiy, balki intellektual va tashkilotchilik ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bugungi kunda rejissura faqat ijodiy faoliyat bilan cheklanmay, balki ta’lim tizimida ham katta o‘rin egallaydi. Rejissura bo‘yicha ta’lim nafaqat aktyorlik mahoratini oshirishga, balki talabalarni san’atning murakkab jarayonlariga chuqurroq kirib borishga, ijodiy fikrlashga, muammolarni hal qilishga o‘rgatadi. Rejissyor – bu hayotni obdon kuzata oladigan, o‘zining teatr sohasidagi professional bilimlaridan tashqari, hamma sohalardagi bilimlarni mukammal egallay olgan kishidir.” [1.B.114-115]. Rejissura ta’lim muassasalarida nafaqat nazariy bilimlar, balki amaliy mashg‘ulotlar orqali ham o‘qitiladi. Bu esa talabalarni nafaqat texnik bilimlarga, balki ijodiy va tashkilotchilik qobiliyatlariga ham ega bo‘lishlariga yordam beradi. Ta’limda rejissura san’ati o‘rgatilishi bilan, yoshlar sahna san’atining mohiyatini tushunibgina qolmay, balki jamoadagi hamkorlik, boshqaruv, vaqtni to‘g‘ri taqsimlash va ijodiy qarorlar qabul qilish ko‘nikmalarini ham rivojlantiradilar. Bu ko‘nikmalar san’at sohasida, balki hayotning boshqa jabhalarida ham foydali hisoblanadi.

Rejissura ta’lim jarayonida talabalarni o‘z ijodiy qobiliyatlarini namoyon etishga, yangi g‘oyalarni ishlab chiqishga va ijodiy muammolarni hal qilishga o‘rgatadi. Rejissyor sifatida talabalar jamoani boshqarish, vaqtni rejalashtirish, sahnani tashkil etish kabi muhim ko‘nikmalarni egallaydilar. Talabalar sahna san’ati asoslari, aktyorlik, dramaturgiya, sahna harakati va boshqa sohalar haqida chuqur bilim olishadi. Rejissura ta’limi talabalarni hamkorlikda ishlashga, turli ijodiy va texnik mutaxassislar bilan birga faoliyat yuritishga o‘rgatadi. Bu ta’lim turi rejissyorlik kasbini egallashga, amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishga, mustaqil ijodiy faoliyatga tayyorlashga xizmat qiladi. Teatrda ham, kinoda ham talab bitta: hayotiylikka erishish, ishonarli ijro qilish, tomoshabin qalbidan joy olish. Teatrda aktyor tomoshabinning jonli nafasini sezib turadi, kayfiyatidan ruhlanadi [2.50]. Bugungi kunda ko‘plab oliy o‘quv yurtlari va maxsus san’at institutlarida rejissura bo‘yicha maxsus kurslar tashkil etilgan. Talabalar teatr, kino va boshqa sahna turlari uchun rejissura asoslarini o‘rganib, ijodiy va texnik jarayonlarni boshqarishga tayyorlanadi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar va yangi metodlar qo‘llanilishi bilan rejissura ta’limi yanada samaraliroq va qiziqarli bo‘lmoqda, ta’lim sohasida zamonaviy texnologiyalar va yangi pedagogik yondashuvlar